EUL ADOLESCENTIN ÎNTRE RĂTĂCIRE, CĂUTARE ȘI CUNOAȘTERE

VIORICA ZAHARIA

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din mun. Chișinău

Rezumat. *Plasată între copilărie sau starea pregătitoare și maturitate, vârsta rațională, adolescența, caracterizată prin schimbări fizice și frământări psihologice, este „epoca” în care începem să ne descoperim sinele original.*

Vârsta formării și marilor aspirații, adolescența este o temă literară predilectă încă de la începuturile literaturii, rezultat al efortului ființei umane de a se clarifica și împăca cu sine și cu lumea. Odată cu literatura secolului al XX-lea, tema respectivă este exploatată la maxim, categoria „romanelor adolescenței” fiind creată pentru a pune în evidență textele cu tematica adolescenței, subliniind statutul personajelor adolescenți, cu frământările inerente acestei vârste. Dramele existențiale trăite de personaje adolescenți au fost tentante și pentru debuturile literare ale prozatorilor Mircea Eliade și Jerome David Sallinger, creația cărora a influențat enorm mentalitatea societății și tinerelor generații nu doar a timpului lor.

Cuvinte-cheie: *adolescență, eu adolescentin, temă literară, roman al adolescenței, Mircea Eliade, Jerome Sallinger.*

Abstract. *Placed between childhood and adulthood, adolescence, characterized by physical changes and psychological turmoil, is the „age” in which we begin to discover our original self. The age of formation and great aspirations is a favorite literary theme since the beginning of literature, the result of the human being’s effort to clarify and reconcile with himself and the world. With the literature of the twentieth century, the theme is fully exploited, the category of „adolescence novels” being created to highlight texts with the theme of adolescence, emphasizing the status of adolescent characters, with the turmoil inherent in this age. The existential dramas experienced by teenage characters were also tempting for the literary debuts of the prose writers Mircea Eliade and Jerome Salinger, whose creation greatly influenced the mentality of society and the younger generations not only of their time.*

Keywords: *adolescence, adolescent self, literary theme, adolescence novel, Mircea Eliade, Jerome Sallinger.*

Interesul sporit pentru vârsta adolescenței în secolul al XX-lea este legat și de dezvoltarea psihologiei, care definește această etapă a vieții drept o perioadă specifică, pe adolescenți percepându-i ca pe un grup social distinct, luându-se în calcul particularitățile și dificultățile tinereții. Criza economică a anilor '30, noua ordine socială postbelică, mișcările în masă a anilor '60,

au fost provocări ce au permis adolescenților să se formeze ca grup social cu o cultură distinctă. După al doilea război mondial, în societate începe să se vorbească chiar de o cultură a adolescenței. Astăzi adolescența își are propriile manifestări, propriile valori și, mai presus de orice, propria cultură; specificul ei face parte din peisajul social și cultural. Detașați de lumea adulților, adolescenții sunt conștienți de unicitatea lor ca grup. Prin urmare, frământările interioare creează un decalaj între generații și reunesc adolescenții.

Vârsta formării și marilor aspirații, adolescența este și o temă literară predilectă încă de la începuturile literaturii, rezultat al efortului ființei umane de a se clarifica și împăca cu sine și cu lumea. La începutul mileniului al III-lea î. Hr., *Epopoea lui Ghilgames*, cel mai vechi text sumero-babilonian, prezintă modelul unor eroi care descoperă, în trecerea de la adolescență la maturitate, eterne valori umane: prietenia, devotamentul, speranța. Literatura noastră populară, de asemenea, oferă modele ale formării prin căutarea unui ideal semnificat de cunoașterea de sine. Astfel, basmul *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte* este povestea moralizatoare a celui care, dobândind experiențe inedite, conștientizează dramatismul condiției umane, ca succesiune de vârste sau de etape existențiale.

Ajungând subiect autonom în psihologie în secolul al XX-lea, adolescența va fi exploatată și cu mai mare interes de literatură. Respectiv, discursul literar despre imaturitate se schimbă, fiind mult mai autentic, mai potrivit pentru modul de comportament și pentru limbajul adolescenților. Iar categoria „romanelor adolescenței” este creată anume cu scopul de a pune în evidență textele cu tematica adolescenței, subliniind statutul personajelor adolescenți, cu frământările inerente vârstei respective. Să amintim câteva titluri semnificative pentru literatura europeană: *Le Grand Meaulnes* de Alain-Fournier (1913), *Copiii teribili* ai lui Cocteau (1965), *Muntele vrăjit* al lui Thomas Mann (1924) sau *Rătăcirile elevului Törless* de Musil (1906). Dar și câteva exemple din peisajul literar românesc al aceleiași perioade, traversat de un număr însemnat de adolescenți: *din Orașul cu salcâmi*, *Romanul lui Mirel*, *Întâmplări în realitatea imediată* ș.a.m.d., cumva altfel față de predecesorii lor. Ionel Teodoreanu surprinde, în *La Medeleni*, vârsta-metaforă, legată de spațiile sufletești ale dezvoltării. Bazându-se pe imaginea individului în formare, Mihail Sadoveanu, în *Frații Jderi*, urmărește eroul în proiecții epopeice, condiționându-l social și mitic. Simțită prin trăire directă, adolescența devine imagine de jurnal, confesiune autentică, precum în *Jurnalul de copilărie și adolescență* a lui Geo Bogza și exemplele ar putea continua.

În linii generale, reprezentarea adolescenților în literatură se face în două ipostaze: pe de o parte, adolescența e percepută ca cea mai fericită vârstă a vieții, unde tinerii sunt împliniți, pozitivi, avizi, responsabili, încrezători în puterile lor umane și intelectuale, iar pe de altă, această etapă este văzută ca un moment de criză al vieții, al vârstei nerecunoscătoare, când tânărul este

răzvrătit și instabil. Adevărul este că literatura nu furnizează doar imagini pozitive ale adolescenței. Am putea chiar afirma că romanele adolescenței sunt cel mai adesea romane ale eșecului, operele *De veghe în lanul de secară* și *Romanul adolescentului miop* fiind reprezentative în acest sens.

Aceste două romane semnificative din literatura secolului al XX-lea, rămân emblematice pentru întreaga literatură cu adolescenți. Eroii celor două scrieri, Mircea și Holden sunt personaje care povestesc trecerea crucială și delicată de la copilărie la vârsta adultă. Prin intermediul lor, Mircea Eliade și Jerome-David Salinger aruncă o privire critică asupra lumii, făcând din adolescență o adevărată metaforă a diferenței și contestației.

Autorul *Romanului adolescentului miop*, scriitorul și savantul Mircea Eliade își publică primul roman în adolescență. Chiar dacă ulterior va fi sesizabilă diferența dintre operele tinereții și cele ale maturității literare, diversitatea tematică rămâne o dimensiune aparte a creației eliadești. Viziunea sa asupra sentimentului erotic este una pluridimensională, pornind de la dragostea pentru propria personalitate și ajungând până la dragostea pentru cunoaștere și existență. Eliade nu deține doar un bagaj vast de cunoștințe, dar dispune și de o panoplie de experiențe trăite a aspectelor studiate.

Prezență discretă a peisajului artistic american, Jerome Salinger este autorul romanului *De veghe în lanul de secară*, identificat drept reper în categoria scrierilor ce abordează tema adolescenței. Publicarea, în 1951, a romanului i-a asigurat lui Salinger un loc select în rândul scriitorilor interesat de tema adolescenței. Dar după succesul imediat al operei, autorul începe să-și regrete popularitatea și restul vieții și-l va învălui într-o aură de mister.

Există multe similitudini între viața lui Salinger și unele evenimente descrise în operele sale. Principalele tipare, teme și motive, precum cea a războiului și vieții de cazarmă, dezvoltându-se în arhetipuri ușor recognoscibile care se referă la concizia, caracterul succint și puterea de concentrare a stilului său scriitoricesc, la atenția pe care o acordă detaliilor, datelor și faptelor exacte. Un alt aspect important al operei lui Salinger se referă la diferențele dintre cele două lumi în opoziție, „lumea cu valori pozitive” și „lumea valorilor false”, evidentă și în motivul recurent al luptei dintre personajele reprezentative ale celor două lumi. Grăitoare sunt și momentele de compasiune și aspirații spirituale sau revelație, imposibile fără iubire, încredere și/sau compasiune, toate având puterea de a salva personajele de la moartea reală sau simbolică și oferind o perspectivă optimistă asupra existenței.

Romanul adolescentului miop înfățișează un adolescent oarecum atipic, dornic de a cunoaște cât mai multe. În tumultul cunoașterii, acesta are răgaz și pentru problemele tipice adolescenței, cunoașterea de sine și conturarea unei personalități. Când își începe jurnalul, adolescentul-scriitor este un tânăr miop, nemulțumit de propria imagine fizică și socială, inadapdat mediului, cu probleme de corigență la mai multe materii, dar sedus de literatura lui Balzac și Papini, imbold pentru scrierea romanului.

Scopul tânărului Eliade rămâne totuși autocunoașterea, nu prin imitarea modelelor străine, ci prin căutarea drumurilor nebatătorite, învingerea slăbiciunilor, asceză, voință și descoperirea de sine.

Mansarda casei, spațiul în care se petrece o bună parte a acțiunii romanului, plină de cărți pe care le devorează cu nesăț, e spațiul de refugiu al adolescentului miop din fața lumii exterioare ostile. Este locul unde se desfășoară luptele interioare, călirea intelectului și cristalizarea geniului viitorului romancier. Faptul este confirmat de nota confesivă din primul capitol, *Drum către mine însumi*, deoarece încercările personajului de a scrie un roman al adolescenței autentice se vor baza pe trăiri reale adolescente, lucru mărturisit de autorul însuși în finalul textului. Eugen Simion nota: „Scrie în acest timp jurnalul, care se va substitui romanului, și notează, într-o simpatcă dezordine, tot ce-i trece prin minte și i se întâmplă, fără nicio preocupare expresă pentru literatură. Dar tocmai această ignorare a literaturii dă o oarecare valoare literară acestor pagini confesive. Ele spun mult, am impresia, despre biografie tânărului Eliade și spun ceva și despre un posibil personaj adolescent care vrea să iasă din tiparele tradiționale ale literaturii” (Simion, p. 235).

Mircea trăiește drama adolescentului cu toate ispitele și îndoielile sale. Este sincer în tot ceea ce spune, își aduce aminte cu exactitate experiențele trăite în liceu. Din cauza aspectului fizic, se simte complexat și evită prietenii. Comparându-se cu colegii care-și etalau frumusețea, își scoate în evidență superioritatea în gândire și în percepția vieții. El întruchipează adolescentul care nu este perfect, dar înzestrat în schimb cu o gândire profundă. Pentru conturarea imaginii adolescentului miop, autorul apelează atât la autocaracterizare, cât și la introspecția psihologică, fapt ce subliniază ideea ca Eliade pune accentul pe modul în care autorul se vede pe el însuși și pe ceilalți, și nu pe modul în care acesta este văzut de ceilalți. Astfel, *Romanul adolescentului miop* creează o imagine subtilă a problemelor sufletului juvenil și a dramei adolescenței cu toate ispitele și îndoielile caracteristice.

Cu *De veghe în lanul de secară* și tânărul său narator plin de frământări interioare, Holden Caulfield, J. D. Salinger a prezentat publicului cititor imaginea personajului-adolescent cu o personalitate puternică și carismatică. Naratorul-personaj, expulzat din școală din cauza rezultatelor academice slabe, răătăcește câteva zile pe străzile New York-ului reflectând asupra menirii oamenilor și a rosturilor lumii. Deși se manifestă mai ales sarcastic, melancolia și, mai ales, disperarea îl însoțesc constant. Firul narativ al personajului conduce cititorul prin meandrele orașului, dar și prin cele ale propriei minți.

Holden nu mai este copil, dar nici adult, ipostază dureroasă și distructivă pentru el, explicată perfect de metafora veghii în lanul de secară. Își imaginează că se află pe câmpul cu secară în care copiii aleargă și se distrează, stând la marginea stâncii amenințătoare învecinată cu câmpul și se asigură ca aceștia să nu cadă în prăpastie. Vigilent și protector, este gata să-i „prindă” dacă se poticesc. Lanul semnifică de fapt lumea perfectă a copilăriei, pe care

o precipită căderea în lumea adulților. Astfel, aievea lui Peter Pan, Holden încearcă să păstreze tărâmul copilăriei veșnice, misiune dificilă și imposibilă.

Holden reprezintă întruchiparea adolescentului care suferă și se deziluzionează de contactul cu societatea. În ciuda disperării, mai păstrează unele idealuri, o anumită naivitate, iar sensibilitatea nu-i este știrbită de dezamăgiri. Rămâne totuși dezamăgit de trecerea timpului în general și de sfârșitul copilăriei în special, de contactul cu lumea adulților, ostilă, coruptă, perversă și pierdută. Salinger a urmărit să reproducă cât mai fidel limbajul tinerilor anilor 50, motiv pentru care Holden se exprimă în termeni argotici, negramatical, cu multe expresii idiomatice. Motiv pentru care romanul a trecut prin perioade de cenzură și interdicții.

De veghe în lanul de secară rămâne romanul deziluziilor, pasiunilor, eforturilor, paradisurilor artificiale, crizelor, complexelor și impedimentelor vieții. Trama narativă dă posibilitatea lectorului de a se scufunda în profunzimea chinurilor și emoțiilor, violente, mișcătoare, caracteristice acestei etape fragile și fascinante a vieții individului. O vârstă care refuză compromisurile și regulile sociale, pierderea inocenței fiind însoțită de un amestec de gust din sulf, sânge și mizerie. Totuși, în spatele întunericului și al deznădejdiei se întrezărește întotdeauna un optimism infinit și căutarea sensului unei vieți luminoase, caracterizată în același timp de încăpățănare și idealism.

Mircea Eliade și Jerome Salinger au reușit să creioneze memorabil figurile a doi adolescenți care urăsc ipocrizia, falsitatea și oamenii lipsiți de scrupule. Holden Caulfield este un tip inteligent și sensibil, care în cele câteva zile de hoinăreală prin New York, după plecarea de la colegiu, se cunoaște mai bine pe sine și realizează că are probleme grave, deoarece nu se simțea apropiat de nicio persoană din anturajul său și nu reușește să depășească etapele adolescenței.

Deși am putea afirma că în *Romanul adolescentului miop* suprapersonajul, și pretext al acestui pseudojurnal, este Romanul, adolescentul rămâne naratorul-personaj în jurul căruia se încheagă acțiunea. Adolescentul miop reprezintă tipul lectorului pasionat, care își ia drept model diverse personalități culturale. Deoarece colegii și amicii îl tachinau că este urât, trist, slab, timid și nehotărât, treptat el își va construi personalitatea prin apelul la modelele din cărțile citite. Caracterizat de unul dintre profesorii care l-au lăsat corigent drept imbecil, nu aceeași atitudine are și familia, care îl susține, nu îl ceartă și nu îl impune să învețe, astfel încât relațiile cu părinții sunt destul de bune în cazul lui Mircea. Lucru pe care nu l-am putea afirma în cazul relațiilor părinți-copii reflectate de romanul lui Salinger.

Ceea ce le unește pe cele două personaje emblematice pentru literatura cu adolescenți este faptul că Mircea și Holden, aflați la vârsta critică a nesiguranțelor și căutărilor, nutresc să plece de acasă, se revoltă împotriva lumii adulților și visează să schimbe lumea și societatea. Amândoi întâmpină probleme la școală. Trec prin experiența corigențelor nu pentru că nu ar fi

intelenți, ci pentru că au alte preocupări sau resping școala în semn de revoltă. Îi deosebește însă situația financiară, Holden având o situație financiară bună și studiind la școli private, iar adolescentul miop, din lipsa banilor, ducând o viață mai puțin decentă din punct de vedere financiar și studiind într-un liceu obișnuit. Aspectul fizic de asemenea îi deosebește: Holden este frumos și carismatic, dar adolescentul lui Eliade este slab, miop și pistruiat. Primul are succes la fete, chiar dacă din cauza ciudățeniilor caracteristice nu este agreat de mamele acestora, pe când adolescentul suferă de insucces, din cauza urâteniei, crede el. Pe de altă parte, Holden nu are prieteni de vârsta sa, își disprețuiește colegii, deoarece aceștia sunt superficiali și snobi, pe când adolescentul miop dispune de șansa de a avea prieteni cu care discută despre pasiuni comune, relațiile cu colegii de școală rămânând totuși destul de distante.

Cele câteva zile din viața lui Holden Caulfield ne prezintă un adolescent care încearcă să se opună pragmatismului maturilor, falsității și fățărniciei lumii din jur, oscilând mereu între ceea ce ar trebui să facă și ceea ce simte el că este corect. Într-o societate americană postbelică, în care ceea ce este „moral” a devenit ceea ce este „normal” și ceea ce „trebuie să fie făcut”, Holden nu își găsește locul. Convingerile sale se bazează în primul rând pe propria lui conștiință morală, permanent problematică și diferită de morala socială. Are un dar aparte de a observa oamenii din jur, înțelege de ce aceștia reacționează într-un anumit fel în diferite circumstanțe, înțelege și analizează emoțiile umane, fiind dotat cu o sensibilitate aparte. Consideră că școala este un spațiu de reclusiune, de înăbușire a personalității. Rămâne dezamăgit de profesorul pe care îl prețuia, iar școala ca instituție nu reușește să ia locul părinților, de aceea se distanțează de ea. Respectiv, pică la mai multe materii. Singura la care trece și la care avea mare talent, era literatura.

Împătimit de lecturi literare de o mare diversitate și profunzime este și personajul din *Romanul adolescentului miop*, „una din cele mai surprinzătoare scrieri memorialistice ale lui Mircea Eliade, aceea de formare individuală, a școlarității, cu idealurile, neîmplinirile și ezitățile ei” (Gheorghiu, 2015, p. 128). Insuccesul școlar îl urmărește și pe acesta. Motivele acestui eșec sunt simple și liber consimțite: „Am rămas corigent, pentru că am vrut eu; sau, mai exact, nu am promovat, pentru că nu am vrut”. Profesorul de matematică, Vanciu, anunță că elevii cu note necorespunzătoare, având calificativul „insuficient”, pot să-și corecteze notele peste trei zile. Adolescentul decide, împărtășind cu voce tare: „- În noaptea asta nu se doarme, băieți!” El își organizează minuțios timpul de lucru în cele trei zile: „- Mă apuc să învăț la două. Lucrez până la zece noaptea. Mănânc, mă culc, mă scol la două. Lucrez până mâine dimineață, apoi repet operația de două ori. [...] În trei zile învăț ce n-am învățat un an și scap...” Însă diferiți factori îl sustrag de la studiu, proces destul de anevoios: „la patru și jumătate m-am dus să fac dușul rece; la cinci și jumătate m-am convins că sufăr de foame și m-am coborât să mănânc; la șase jumătate am citit o revistă; la șapte mi-a fost sete, la șapte

și un sfert mi s-a rupt creionul, la șapte jumătate am devenit melancolic auzind ciripitul paserilor, la opt m-am socotit persecutat, la opt și un sfert am aprins lampa...” Elevul corigent trăiește intens scurgerea clipelor, astfel încât observația trăirilor devine mai amănunțită. În final, el renunță să mai învețe, considerând că renunțarea este soluția cea mai bună și dacă va fi lăsat corigent, va avea destulă vreme la vară să învețe. În concluzie, protagonistul romanului menționează: „Nu sunt decât un adolescent ca și toți ceilalți”. Este totuși altfel pentru că el este cel care judecă situația, se judecă pe sine, este extrem de sincer cu privire la ceea ce i se întâmplă, la sentimentele care-l încearcă.

Împărtășim opinia exegeților care afirmă că cele două personaje sunt autobiografice. Ambii adolescenți sunt dezvoltați slab fizic, se află în perioada maturizării, la vârsta critică a nesiguranțelor și căutărilor, trec prin experiențe erotice, se revoltă împotriva lumii adulților și visează să schimbe societatea. Ambii au probleme la școală, trecând prin experiența corigențelor nu pentru că nu ar fi inteligenți, ci pentru că au alte preocupări sau resping școala în semn de revoltă. Relațiile dintre ei și colegii de școală sunt reci și distante.

La Mircea Eliade eroul este „un adolescent, care simte cum depășește adolescența, e sfârșit de melancolie... și, totodată, e nerăbdător să se vadă cât mai repede eliberat de ea, ca să-și poată începe „adevărata viață”. Tânărul susține bacalaureatul și se întreabă: „Cine știe ce viață începe în zilele acestea de toamnă, când eu mă simt atât de schimbat, de străin, și mă simt ispitit să plâng, să alerg, să râd?... Nu vreau să mă gândesc la Universitate. Caietul acesta e încă un caiet de adolescent. Mai vreau să scriu numai câteva pagini, și apoi să-l sfârșesc, pentru totdeauna. Cine ar putea înțelege tristețea sălbatică a acestui sfârșit pentru totdeauna.... O viață se încheie. Voi răsfoi mai târziu caietul și, poate, nu-l voi răsfoi – ca până acum – singur... Scriu cu greu. Mă simt furat de noi desfătări, de gânduri noi: Universitatea... Și mă simt încă legat de adolescența mea, de acel roman pe care nu l-am scris”. Este descrisă perioada în care eroul se caută pe sine, încercând să răspundă la o serie de întrebări privind propria condiție spirituală.

Holden Caulfield este băiatul speriat de faptul că se maturizează, aflat într-o dilemă între lumea inocenței, a copilăriei și cea a adulților plină de compromisuri, ipocrizie, conformism, minciună. Îi mărturisește lui Phoebe că își tot imaginează „o mulțime de copii care joacă un joc într-un lan de secară. Mii de copilași și nimeni prin preajmă – nimeni mare, vreau să spun – în afară de mine. Și eu stau în picioare pe buza unei stânci scrântite. Ce am de făcut, trebuie să prind pe oricine ar trece dincolo de stâncă. Adică, dacă aleargă și nu se uită pe unde merg, trebuie să apar de undeva și să îi prind. Asta-i tot ce aș face toată ziua. Aș sta de veghe în lanul de secară și-atât. Știu că-i o nebunie, dar e singurul lucru pe care mi-ar plăcea cu adevărat să-l fac. E o nebunie, știu”. Semnificația acestui fragment, dar și a titlului de altfel, este una mult mai profundă. Holden ar vrea să-i salveze pe copii de maturizare,

lanul de secară reprezentând copilăria pură, nevinovată, ludică. Dincolo de „stânca scrântită” se află lumea superficială, ipocrită, vulgară a adulților.

Am putea concluziona că în întreg parcursul acțiunii, Holden și Mircea trăiesc dilemele acestei etape a vieții, nevoiți fiind să pășească din adolescență în lumea pragmatică a maturilor. Romanele lui J. D. Salinger și Mircea Eliade redau experiențe spirituale, trăite de tinerii aflați în lungul proces al inițierii, prin rătăcirii și căutări, când adevăratele dimensiuni spirituale sunt abia intuite. Cei doi eroi emblematici ajută receptorul să perceapă profund lumea adolescenților, diferitele tipuri de comportamente și caractere adolescente, problemele cu care tinerii se confruntă în încercarea de a percepe lumea, și de a-i da semnificații, din cu totul alte perspective.

Referințe bibliografice:

1. BUZZ... littéraire. *La littérature nouvelle génération, de bouche-à-oreille*. (en ligne, consultat pe 25/09/2021). L'Attrape-coeurs de J.D. Salinger: A quoi tient la magie d'Holden Caulfield?
2. ELIADE, Mircea. *Romanul adolescentului miop*. București, Cartex, 2000.
3. GHEORGHIU, Mihai. *Reversul istoriei. Eseu despre opera lui Mircea Eliade*. București, Humanitas, 2015.
4. SALINGER, Jerome. *De veghe în lanul de secară*. Iași, Polirom, 2011.
5. SIMION, Eugen. *Scriitori români de azi*. vol. IV, Chișinău, Editura Litera, 1998.
6. J. D. Salinger, scriitorul care și-a detestat propria faimă, 30 ianuarie 2010, Fl. Ciuverca, Evenimentul zilei
7. TURIN, Joëlle. *La littérature de jeunesse et les adolescents*. BBF, 2003, nr. 3, p. 43-50.